ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. XVIII, 3 SECTIO H 1984

Katedra Ekonomii Politycznej
Wydział Ekonomiczny UMCS

Romuald POLIŃSKI

Rola i zadania PZPR w rozwiązywaniu sprzeczności rozwoju społeczno-gospodarczego Polski

Роль и задачи ПОРП в решении противоречий общественно-экономического развития Польши

The Role and Tasks of PUWP (Polish United Workers' Party) in Solving the Discrepancies of the Social-economic Development of Poland

Na wyższym etapie budownictwa socjalistycznego zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze komplikują się coraz bardziej. Wzrasta więc rola kompleksowości i harmonijności rozwoju kraju. Przezwyciężanie (rozwiązywanie) zasadniczych sprzeczności wynikających ze stosowania zasady podziału dochodu narodowego według pracy i naruszania dialektycznej jedności czynnika obiektywnego i czynnika subiektywnego w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz harmonizowanie i integrowanie różnych dziedzin życia gospodarczego staje się coraz ważniejszą formą politycznego kierownictwa sprawowanego przez partię marksistowsko-leninowską wobec gospodarki socjalistycznej.[1]

Podstawowym zadaniem partii w realizacji celów socjalizmu jest prawidłowa analiza istoty i form przejawiania się obiektywnych sprzeczności rozwojowych i tworzenie warunków do świadomego wyboru metod ich rozwiązywania. Niedocenianie lub lekceważenie tego zadania prowadzi do osłabienia przewodniej i kierowniczej roli partii w społeczeństwie i gospodarce socjalistycznej.

---

[1] O tej formie politycznego kierownictwa gospodarką piszą: J. Wacławek: *O partii. Studia i szkice*. KiW, Warszawa 1974, s. 66; J. Wacławek: *Kierownicza rola PZPR w Polsce Ludowej* [w] Podstawy nauk politycznych, pod red. K. Bajana, PWN, Warszawa 1976, s. 195.

Trafną ocenę w odniesieniu do konkretnego okresu dał IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR w swej uchwale programowej stwierdzając: „Brak było spójnej koncepcji rozwiązywania sprzeczności, które powstawały w stosunkach społeczno-ekonomicznych, zwłaszcza sprzeczności między poziomem sił wytwórczych i rozwojem świadomości społecznej, a strukturami gospodarczymi i społeczno-politycznymi oraz sposobem sprawowania władzy. Usunięcie ujemnych skutków tych sprzeczności nie było możliwe bez trafnej, uwzględniającej realia polityki społeczno-gospodarczej.

Politykę tę zamiast konsekwencji cechowały jednak gwałtowne zmiany i różnice w podejściu do tych samych sprzeczności. Brak trafnej i spójnej koncepcji rozwiązywania tych sprzeczności powodował, że mimo iż cechy kolejnych kryzysów były różne, to skutek był jednakowy — kryzys gospodarczy i konflikt społeczny".[2]

IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR uchwalił „Program rozwoju socjalistycznej demokracji, umacniania przewodniej roli PZPR w budownictwie socjalistycznym i stabilizacji społeczno-gospodarczej." Realizacja tego programu stwarza przesłanki rozwiązywania wszystkich obiektywnych sprzeczności rozwojowych, przezwyciężania wszelkich partykularyzmów i sił odśrodkowych dezintegrujących społeczeństwo i gospodarkę socjalistyczną. Tylko PZPR jako awangarda klasy robotniczej i innych ludzi pracy jest tą siłą społeczną, która gwarantuje właściwe rozwiązywanie sprzeczności i harmonizowanie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

Całą obiektywną rzeczywistością społeczno-ekonomiczną rządzi prawo jedności i walki przeciwieństw (prawo sprzeczności dialektycznych). Rozwój społeczeństwa i gospodarki jest dialektycznym procesem powstawania, rozwijania się i przezwyciężania sprzeczności pomiędzy człowiekiem (społeczeństwem) a przyrodą oraz sprzeczności zachodzących w stosunkach społeczno-ekonomicznych.

Wyróżnia się dwa podstawowe typy obiektywnych sprzeczności dialektycznych: pierwszy — sprzeczności wewnętrzne i zewnętrzne, drugi — sprzeczności antagonistyczne i nieantagonistyczne.

Sprzeczności wewnętrzne polegają na wzajemnym oddziaływaniu przeciwstawnych stron czy tendencji wewnątrz danego zjawiska czy procesu społeczno-ekonomicznego. Natomiast sprzeczności zewnętrzne polegają na wzajemnym oddziaływaniu przeciwieństw odnoszących się do różnych zjawisk czy procesów.

---

[2] *Uchwała IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR*, Nakładem „Trybuny Ludu", Warszawa, lipiec 1981, s. 3. *Vide: Sprawozdanie z prac Komisji KC PZPR powołanej dla wyjaśnienia przyczyn i przebiegu konfliktów społecznych w dziejach Polski Ludowej*, szczególnie rozdział III pt. Wnioski w sprawie przyczyn kryzysów i zapobiegania kryzysom, „Nowe Drogi", zeszyt specjalny, 1983, s. 59—78.

Sprzeczności antagonistyczne to nieprzejednane przeciwieństwa między wrogimi siłami społecznymi czy ekonomicznymi, interesami, celami i tendencjami. Ogólną prawidłowością rozwoju sprzeczności antagonistycznych jest ich nawarstwianie i zaostrzanie się. Są one rozwiązywane (przezwyciężane) tylko przez konflikty i ostre starcia między przeciwstawnymi stronami czy tendencjami, co prowadzi z reguły do likwidacji obu lub jednej ze stron walczących. Sprzeczności nieantagonistyczne to takie przeciwieństwa sił i tendencji społeczno-ekonomicznych, które obok sprzecznych interesów mają w zasadniczych sprawach interesy wspólne. Ogólną prawidłowością rozwoju sprzeczności nieantagonistycznych jest ich łagodzenie i zacieranie się. Nie ma w nich nieuchronnej tendencji do zaostrzenia się i pogłębiania oraz przerastania we wrogie przeciwieństwa. Rozwiązywanie sprzeczności nieantagonistycznych nie zakłada likwidacji ani obu, ani jednej ze stron. Ta ogólna prawidłowość nie wyklucza w pewnych konkretnych przypadkach możliwości przejściowego zaostrzenia się tych sprzeczności, np. wskutek nieprawidłowej polityki ekonomicznej lub błędów w jej realizacji.

Antagonistyczny czy nieantagonistyczny charakter sprzeczności społeczno-ekonomicznych jest determinowany w ostatniej instacji przez strukturę gospodarki narodowej.

Określając istotę rozwoju Lenin wskazywał, że „rozwój jest walką przeciwieństw".[3] Głównym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego, jego siłą napędową jest więc walka przeciwieństw.

Metafizyka w przeciwieństwie do dialektyki neguje sprzeczności wewnętrzne w obiektywnych zjawiskach społeczno-ekonomicznych. Gdyby w tych zjawiskach i procesach nie było wewnętrznych sprzeczności — to panowałaby stagnacja, nie byłoby ruchu i rozwoju, zmian jakościowych. Sprzeczności są wewnętrzną zasadą ruchu wszystkich zjawisk i procesów. Ruch i rozwój to ciągłe rozwiązywanie jednych sprzeczności i wyłanianie się w wyniku tego innych, nowych sprzeczności. Rozwój to przechodzenie od tego, co stare do tego, co nowe, przejście od niższego szczebla organizacji do szczebla wyższego. Ruch i rozwój określa dynamikę rzeczywistości społeczno-ekonomicznej, czyli jej zdolność do przekształcenia się, do zmian ilościowych i jakościowych.[4]

Sprzeczność ma charakter uniwersalny, antagonizm natomiast jest uwarunkowany historycznie, jest przejściowy. W. Lenin pisał: „Antagonizm i sprzeczność — to wcale nie to samo; w socjalizmie pierwszy zniknie, druga natomiast pozostanie".[5] I dlatego właśnie rozwój społe-

---

[3] W. Lenin: *Zeszyty filozoficzne*. Warszawa 1956, s. 336.

[4] Por. J. Grudzień: *Dialektyka marksistowska* [w] *Filozofia marksistowska*, praca zbiorowa. Wyd. V, PWN, Warszawa 1978, s. 294.

[5] *Leninskij sbornik*, tom XI, Moskwa-Leningrad 1928, s. 357.

czeństwa i gospodarki socjalistycznej jest procesem powstawania i rozwiązywania sprzeczności nieantagonistycznych.

Problem sprzeczności jest jednym z najważniejszych problemów ogólnej teorii rozwoju gospodarki socjalistycznej, a szczególnego znaczenia teoretycznego i praktycznego nabiera w warunkach napięć ekonomicznych i konfliktów społecznych.

Zróżnicowanie społeczne w socjalizmie wynika z dwóch głównych przesłanek: z różnego miejsca i roli w społecznym podziale pracy oraz z różnego udziału w dochodzie narodowym. Ta obiektywna odrębność położenia społecznego, obiektywne warunki bytowania ludzi określają odrębność ich interesów ekonomicznych. Interesy ekonomiczne są więc bezpośrednim wyrazem położenia klas, warstw społecznych i poszczególnych ludzi w systemie produkcji społecznej i uwarunkowanych przez nią potrzeb.

Interesy poszczególnych klas, warstw, grup społeczno-zawodowych i jednostek przejawiają się głównie w ich dążeniu do polepszenia swego położenia społecznego, tzn. do zajęcia jak najlepszego miejsca w społecznym podziale pracy i ukształtowania jak najkorzystniejszego dla siebie podziału dochodu narodowego. Dążenia te powodują często kolizję interesów indywidualnych i grupowych z interesem ogólnospołecznym. Może ona w określonych warunkach przeradzać się w ostrą sprzeczność, w konflikt społeczny. Niesłuszne jest więc traktowanie społeczeństwa i gospodarki socjalistycznej jako bezkonfliktowych, a sprzeczności tych jako sprawy nieistotnej, marginesowej i przejściowej.[6]

Sprzeczności interesów w socjalizmie nie są złem koniecznym, jak niekiedy jeszcze się sądzi, lecz motorem rozwoju społeczno-gospodarczego. Interesy stanowią bowiem siłę napędową działalności poszczególnych ludzi (pracowników), grup społeczno-zawodowych, warstw i klas społecznych we wszystkich sferach procesu gospodarowania, we wszystkich dziedzinach życia społeczno-gospodarczego.

W miarę dojrzewania socjalizmu dialektyczne sprzeczności, tj. dialektyczne wzajemne oddziaływanie różnych stron (dziedzin) życia gospodarczego zwielokrotnia się, staje się coraz bogatsze, coraz intensywniejsze. Na wyższym etapie budownictwa socjalistycznego sprzeczności społeczno-ekonomiczne dojrzewają szybciej, ale jednocześnie szybciej kształtują się obiektywne i subiektywne przesłanki ich skutecznego rozwiązywania (przezwyciężania). Dzięki temu rozwój społeczno-gospodarczy może być procesem prowadzącym nie tylko do zmian ilościowych, ale również — i to w coraz większym stopniu — do zmian strukturalno-jakościowych,

---

[6] Por. A. Dobieszewski: *Kierownicza rola PZPR podstawową zasadą budownictwa socjalistycznego* [w] *Wiedza o partii.* Wybrane problemy. Wyd. V. Pod red. Dobieszewskiego. KiW, Warszawa 1975, s. 243.

które oznaczają rzeczywisty postęp w realizacji celów budownictwa socjalistycznego.

W socjalizmie przejawianie się stosunków i praw ekonomicznych, a także ich realizacja następuje poprzez interesy ekonomiczne. „Nie można — jak pisze H. Chołaj — zmusić ludzi na dłuższą metę do działania wbrew ich bezpośrednim interesom ekonomicznym. Byłoby to założenie utopijne. Ale można skierować działanie różnorodnych interesów w takie łożysko, które odpowiada pożądanym kierunkom rozwoju gospodarki socjalistycznej. Rzecz polega na tym, aby za poomcą określonych bodźców ekonomicznych (ceny, płace, zysk) przezwyciężać przejawiające się sprzeczności interesów" [7]. Kierowanie rozwojem społeczno-gospodarczym musi więc respektować obiektywne prawa ekonomiczne, a co za tym idzie — uwzględniać interesy wszystkich uczestników procesu gospodarowania.

Partia marksistowsko-leninowska programując rozwój społeczno-gospodarczy musi dogłębnie rozpoznawać i w sposób realistyczny oceniać nie tylko stopień jednolitości społeczeństwa i gospodarki socjalistycznej, zbieżność zasadniczych interesów wszystkich uczestników procesu gospodarowania, ale również różnorodność, charakter i skalę konkretnych sprzeczności występujących w danym momencie (okresie) rozwoju. „Życie — wskazywał W. Lenin — posuwa się naprzód poprzez przeciwieństwa i żywe przeciwieństwa są po wielokroć bogatsze, bardziej różnorodne, bardziej treściwe, niż się umysłowi ludzkiemu pierwotnie wydaje".[8]

W socjalizmie, w jego rozwoju społeczno-ekonomicznym najważniejszą rolę odgrywają dwa zasadnicze rodzaje sprzeczności: po pierwsze — sprzeczności wynikające ze stosowania zasady podziału dochodu narodowego według pracy i — po drugie — sprzeczności między czynnikiem obiektywnym a czynnikiem subiektywnym. W tym drugim rodzaju sprzeczności należy wyszczególnić sprzeczności pomiędzy produkcją (akumulacją) a potrzebami (spożyciem), tzn. między szybko rosnącymi i zmieniającymi się potrzebami indywidualnymi i społecznymi, a możliwościami ich zaspokojenia; między planowością a żywiołowością rozwoju gospodarczego; między centralizmem a demokratyzmem w systemie funkcjonowania gospodarki socjalistycznej oraz między postępem technicznym a postępem społeczno-ekonomicznym.[9]

---

[7] H. Chołaj: *O rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym*. WP, Warszawa 1977, s. 206.

[8] W. Lenin: *Do A. M. Gorkiego*. List z 16 XI 1909 r. *Dzieła*, t. 34, Warszawa 1957, s. 418.

[9] Por. P. N. Fiedosiejew: *XXIV Zjazd KPZR a podstawowe kierunki badań w dziedzinie nauk społecznych*. „Kommunist" 1972, nr 1, s. 74.

Sprzeczności między różnymi grupami społeczno-zawodowymi wynikają z dominującej w socjalizmie zasady podziału dochodu narodowego — podziału według ilości i jakości pracy. Zasada ta pozwala łączyć stosunki podziału ze stosunkami produkcji.

W okresie przejściowym do socjalizmu funkcjonuje zasada nierównego podziału według pracy. Socjalizm rozwinięty (dojrzały) bazować będzie na zasadzie równego podziału według pracy. Uznanie nakładu pracy za wyłączne kryterium podziału dochodu narodowego będzie wyrazem głębokiej egalitaryzacji stosunków ekonomicznych. Niekiedy zacofane odłamy społeczeństwa, niektóre grupy społeczno-zawodowe interpretują ideę równości wulgarnie i postulują niwelację wszelkich różnic w dochodach. Taka niwelacja osłabiłaby zainteresowanie członków społeczeństwa (pracowników) wydajnością pracy, podnoszeniem kwalifikacji i awansem, zmniejszałaby aspiracje społeczne ludzi pracy, a gospodarce socjalistycznej groziłaby obniżeniem się efektywności, ogromnym marnotrawstwem sił i środków, zwolnieniem tempa rozwoju czy wręcz stagnacją.

Są oczywiście dziedziny, w których podział dochodu narodowego dokonuje się nie według włożonej pracy, lecz według potrzeb (podział dezyderatywny). Taki podział jest możliwy dzięki istnieniu funduszu spożycia zbiorowego, który jest jednocześnie instrumentem łagodzenia sprzeczności interesów, wynikającego ze stosowania zasady podziału według pracy.

Relacje zachodzące pomiędzy funduszem spożycia indywidualnego (płacami i innymi dochodami z pracy) a funduszem spożycia zbiorowego (świadczeniami nieodpłatnymi) mają charakter par excellence polityczny i dlatego są ustalane przez partię w programie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju (narodowym planie społeczno-gospodarczym). Proporcje te są zmienne i odzwierciedlają pewną prawidłowość. W początkowym okresie budowy socjalizmu silne tendencje do plebejskiego egalitaryzmu skłaniają partię marksistowsko-leninowską do zwiększania roli i zakresu funduszu spożycia zbiorowego. Na etapie przechodzenia do strategii rozwoju intensywnego rośnie znaczenie kwalifikacji zawodowych i wydajności pracy (jakości pracy) jako czynników wzrostu dochodu narodowego. Partia zmierza w takich warunkach do umocnienia motywacyjnej funkcji płacy roboczej. Świadczenia socjalne państwa łagodzą w pewnym stopniu sprzeczności między dążeniem do szybkiego podniesienia poziomu życiowego grup społeczno-zawodowych o niskich płacach a koniecznością utrzymania określonej rozpiętości dochodów (płac) dyktowanej interesem wzrostu produkcji.[10] Trzeba jednocześnie zauwa-

[10] Por. A. Woś: *Ekonomiczne podstawy rozwoju demokracji socjalistycznej* [w] *Istota i rozwój form demokracji socjalistycznej.* KiW, Warszawa 1976, s. 122.

żyć, że partia nie może tolerować zbyt długo tendencji antyegalitarnych dezintegrujących społeczeństwo i gospodarkę socjalistyczną ze względu na niebezpieczeństwo zaostrzenia się sprzeczności społecznych i ekonomicznych. Nie zawsze zresztą znaczne rozpiętości dochodów między różnymi grupami społeczno-zawodowymi wynikają z konieczności stymulowania wzrostu produkcji i efektywności procesu gospodarowania. „Poczucie wspólnej celowości społecznej może być — jak pisze J. Pajestka — podważane przez różnice w szansach, dochodach i rozmiarach przywilejów jednostek bądź grup, jeżeli nie odpowiadają one poczuciu sprawiedliwości społecznej. Osłabia się wówczas solidarność społeczna, a zamiast motywacji społecznych wyrastających z więzi wspólnej celowości rozwijają się motywacje korzyści prywatnych”.[11]

Wzrost ogólnego poziomu dobrobytu społecznego umożliwi w dalekiej perspektywie wyrównanie płac. Świadczenia socjalne z czynnika niwelującego dochody realne przekształcą się w czynnik różnicujący udział poszczególnych członków społeczeństwa w ogólnym funduszu spożycia. Udział w dochodzie narodowym uzależniony będzie coraz bardziej od różnorodności i intensywności odczuwanych potrzeb niż od ilości i jakości wydatkowanej pracy.

Niemożliwe jest jeszcze stosowanie nie rodzącej sprzeczności interesów komunistycznej zasady podziału: każdemu według jego racjonalnych potrzeb, a to nie tylko ze względu na niedostateczny poziom rozwoju sił wytwórczych, niedostateczną obfitość dóbr, ale również ze względu na dominację instrumentalno-egoistycznej motywacji pracy.

Motywacja pracy nie jest rzeczą statyczną; ma ona charakter dynamiczny. I dlatego polityka ekonomiczna partii sprzyja zarówno nieustannemu i szybkiemu wzrostowi produkcji i efektywności procesu gospodarowania, jak kształtowaniu się odpowiadających rozwijającemu się socjalizmowi jakościowo nowych wartości ludzkich i stosunków ekonomicznych (stosunków produkcji i stosunków podziału). Budownictwo socjalistyczne w sferze ekonomicznej to nie tylko rozwój bazy materialno-technicznej, ale również tworzenie nowych stosunków ekonomicznych, rozwijanie społecznych (nie egoistycznych) motywów pracy poprzez faktyczne sprzęganie interesu ogólnospołecznego z interesami grupowymi i indywidualnymi. Dopóki nie osiągnie się takiego etapu rozwoju pracy, który będzie polegał na przekroczeniu motywacji instrumentalno-użytkowej (egoistycznej) i zastąpieniu jej stosunkiem do pracy jako do wartości samej w sobie,[12] dopóty prawa jednostki do korzysta-

---

[11] J. Pajestka: *Socjalistyczne idee a rozwój społeczno-gospodarczy.* „Nowe Drogi” 1978, nr 3, s. 6.

[12] Por. Z. Cackowski: *Tworzenie socjalistycznej i komunistycznej motywacji pracy* [w] *Budowa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego w warunkach*

nia z dóbr powinny być uzależnione od jej udziału w procesie wytwarzania dochodu narodowego.

W warunkach rozwiniętego socjalizmu coraz większą rolę będzie odgrywała marksowska kategoria tzw. robotnika łącznego. W związku z tym uważa się, że najbardziej celowa byłaby w przyszłości forma płac zespołowych, a więc preferowanie i nagradzanie wysiłku zbiorowego. Miałaby ona sukcesywnie zastępować zasadę korzystania z osobistego materialnego zainteresowania pracowników w rozwijaniu produkcji socjalistycznej. Umacniałoby to świadomość zespołową i solidarność. Z tego punktu widzenia własność grupowa nadaje się lepiej do integrowania małych kolektywów o wąskich interesach grupowych. Natomiast z punktu widzenia rozwoju makroekonomicznego, rosnącej koncentracji produkcji itp. forma własności ogólnonarodowej jest czynnikiem akceleracji socjalistycznego budownictwa. Wyrazem tej antynomii jest niezgodność między obiektywnym interesem rozwoju a stopniem zrozumienia roli solidarności w realizacji tego rozwoju. I dlatego właśnie spory odłam mas pracujących odczuwa jeszcze ciągle płacę jako cenę siły roboczej, chociaż obiektywnie i jurydycznie przekształciła się ona już w pewnym stopniu w udział w dochodzie narodowym.[13]

Sprawą niezwykle ważną w gospodarce socjalistycznej jest stworzenie warunków niezbędnych do identyfikacji interesów indywidualnych pracownika z interesami grupowymi i ogólnospołecznymi. Identyfikacja ta musi być kilkuszczeblowa. Pierwszy i podstawowy szczebel powinien przebiegać między pracownikiem a przedsiębiorstwem. W długim okresie czasu zachodzi identyfikacja interesów jednostki i przedsiębiorstwa z interesem ogólnospołecznym. W średnim okresie zmienia się ona w identyfikację interesu przedsiębiorstwa z interesem jednostki (pracownika), natomiast w krótkim okresie decydujący jest interes jednostki. Respektowanie takich szczebli identyfikacji interesów jest podstawową przesłanką przezwyciężania przez partię antynomii między obiektywnym interesem rozwoju ogólnogospodarczego a stopniem zrozumienia roli solidarności w realizacji tego rozwoju.

Jedność interesów indywidualnych, grupowych i ogólnospołecznych oraz wyższa społeczna motywacja pracy jako nowa właściwa socjalizmowi siła napędowa postępu ekonomicznego, kształtują się w ostatniej instancji pod wpływem procesu rzeczywistego, a nie tylko formalnego (pozornego) uspołecznienia środków produkcji. „Uspołecznienie tych środków, czyniące gospodarkę rzeczywistą gospodarką narodową ma — jak

---

makroregionu. Materiały konferencji teoretyczno-politycznej. KW PZPR Lublin 1977, s. 7.

[13] Tak to zagadnienie ujmuje S. Żurawicki: *Kategorie i prawa ekonomiczne. Studium porównawcze*. PWE, Warszawa 1974, s. 265—266.

pisze J. Pajestka — wielkie (...) możliwości nasilania integracji społecznej, podnoszenia poczucia wspólnoty i wysiłków społecznych. Wzrost jedności i poczucia wspólnoty narodu wyzwala motywacje dla postępu różne od motywacji opartych na korzyściach indywidualnych, choć niekoniecznie sprzeczne z nimi. Stwarza też zasadniczą podstawę społecznie celowego i racjonalnego kształtowania procesów rozwoju".[14]

Drugim rodzajem sprzeczności ekonomicznych charakterystycznych dla etapu budowy rozwiniętego socjalizmu a zawartych w stosunkach podziału jest sprzeczność zachodząca między produkcją a potrzebami (między akumulacją a spożyciem).

Poszczególne klasy, warstwy i grupy społeczno-zawodowe realizując swoje interesy dążą do ukształtowania korzystnego dla siebie podziału dochodu narodowego. Występująca często w tym procesie kolizja interesów może w określonych warunkach przerastać w sprzeczność, niekiedy bardzo ostrą, między bieżącymi a perspektywicznymi interesami społecznymi.

Partia w swej polityce społeczno-ekonomicznej ustala proporcje między poziomem zaspokojenia potrzeb bieżących (realizacją interesów krótkookresowych) a poziomem zaspokojenia potrzeb rozwojowych, przyszłych, perspektywicznych (realizacją interesów długookresowych). W tym celu partia kształtuje ogólne proporcje ostatecznego podziału dochodu narodowego na fundusz spożycia i fundusz akumulacji, ustalając w ten sposób ogólne tempo rozwoju gospodarczego.

Punktem wyjścia przy formułowaniu przez partię programu i polityki społeczno-gospodarczej jest zawsze historyczny interes klasy robotniczej jako przewodniej siły narodu. Z tych właśnie względów partia musi często w dobrze pojętym długofalowym interesie klasy robotniczej przeciwstawiać się chwilowym zbyt wygórowanym czy nierealnym żądaniom niektórych odłamów klasy robotniczej czy określonych grup społeczno-zawodowych, wyjaśniać obiektywne możliwości zaspokojenia określonych potrzeb na danym etapie rozwoju gospodarczego kraju.[15] Ta pryncypialna klasowa polityka partii jest środkiem przezwyciężania partykularyzmów grupowych i społeczno-zawodowych, lokalnych zawiści, wąskoresortowych sposobów myślenia. Partia liczy się jednak z tymi żądaniami i aspiracjami opracowując odpowiednią argumentację ideowo-polityczną przy wysuwaniu i realizacji niektórych dalekosiężnych haseł programowych.

Partia ustala przede wszystkim poziom akumulacji, czyli udział akumulacji w dochodzie narodowym (stopę akumulacji). Ustalenie poziomu

---

[14] Pajestka: *op. cit.*, s. 6.

[15] Por. A. Dobieszewski: *Obiektywne i subiektywne czynniki integracji społeczeństwa polskiego.* „Nowe Drogi" 1977, nr 3, s. 139.

akumulacji jest zarazem ustaleniem poziomu spożycia, czyli możliwości realizacji bieżących interesów i aspiracji klasy robotniczej i innych ludzi pracy.

Stopa akumulacji (a ściślej — stopa inwestycji) decyduje o tempie rozwoju gospodarczego. W okresach krótkich może zachodzić sprzeczność między akumulacją a spożyciem. Zbyt wysoka stopa akumulacji, zbyt szybkie tempo rozwoju gospodarczego uniemożliwia realizację interesów bieżących, a zbyt wysoki poziom spożycia utrudnia lub uniemożliwia utrzymanie reprodukcji rozszerzonej gospodarki socjalistycznej. Partia musi więc przy ustalaniu tempa rozwoju gospodarczego brać pod uwagę konkretno-historyczne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego. Zbyt wysoki poziom (stopa) akumulacji, co jest charakterystyczne dla okresów szczególnie forsownej industrializacji, prowadzi do powstania tzw. bariery inflacyjnej (bariery konsumpcji), tj. do ukształtowania się takiego poziomu konsumpcji, obniżenia którego klasa robotnicza nie jest już skłonna zaakceptować. Skutkiem obniżania poziomu konsumpcji są wystąpienia robotnicze i inne, strajki, napięcia społeczne, prowadzące do zaostrzenia się sprzeczności, narastania sytuacji konfliktowych, osłabienia więzi między partią a masami pracującymi, pogłębienia partykularyzmów zakładowych, branżowych i regionalnych dezintegrujących jednolitą gospodarkę socjalistyczną, obniżających efektywność procesu gospodarowania.[16] Wszystko to zmusza partię do zmiany polityki społeczno-gospodarczej, tj. do zmiany proporcji między nakładami inwestycyjnymi grupy „A" i grupy „B", przeniesienia akcentu z produkcji środków wytwarzania na produkcję środków spożycia. Zmiana strategii gospodarczej oznacza z reguły: po pierwsze — poprawę zaopatrzenia rynku wewnętrznego, po drugie — dalsze zwiększanie udziału nakładów inwestycyjnych na rozwój produkcji środków spożycia przy relatywnie wolniejszym wzroście produkcji środków wytwarzania, i — po trzecie — stopniowe zmniejszanie udziału inwestycji w dochodzie narodowym.

Partia musi umiejętnie łączyć interesy perspektywiczne klasy robotniczej i wszystkich ludzi pracy z ich interesami bieżącymi. Absolutyzowanie jednych, choćby przejściowe, prowadzi do zaostrzania się między

---

[16] A. Dobieszewski słusznie podkreśla, że „prawidłowa analiza istoty i form przejawiania się konfliktów, a więc stworzenie warunków do świadomego wyboru metod ich rozwiązywania [...] pozostaje jednym z podstawowych zadań w procesie realizacji celów socjalizmu" (Dobieszewski: Kierownicza rola PZPR..., s. 246). Doświadczenie dowodzi, że właściwe, bezkonfliktowe rozwiązywanie sprzeczności społeczno-ekonomicznych, będące zasadniczą przesłanką równowagi makroekonomicznej jest o wiele ważniejsze i przydatniejsze dla realizacji celów budownictwa socjalistycznego niż forsowanie szybkiego tempa wzrostu gospodarczego, strategii tzw. dynamicznego rozwoju.

nimi sprzeczności. Nieuwzględnianie w dostatecznym stopniu bieżących potrzeb i aspiracji klasy roobtniczej (zaniedbania w warunkach pracy i bytu załóg produkcyjnych, trudne warunki mieszkaniowe, dojazdy do pracy itp.), niedostatecznie efektywne budownictwo socjalistyczne w sferze ekonomicznej — oto główne przyczyny zaostrzania się sprzeczności między produkcją a potrzebami. W świetle powyższego wydaje się słuszny pogląd, że w procesie planowania centralnego wielkością residualną powinien być fundusz akumulacji społecznej, a nie — jak dotychczas — fundusz konsumpcji. Uniemożliwiłoby to przerzucanie w trakcie realizacji narodowego planu społeczno-gospodarczego skutków nieosiągania planowanej efektywności procesu gospodarowania na klasę robotniczą i innych ludzi pracy, uniemożliwiałoby osiąganie zamierzonego przyrostu produkcji i dochodu narodowego poprzez ponadplanowe zwiększanie funduszu akumulacji i obniżanie funduszu konsumpcji (indywidualnej i zbiorowej). Takie rozwiązanie mobilizowałoby jednocześnie centrum i inne ośrodki decyzyjne do walki z subiektywizmem i woluntaryzmem w polityce gospodarczej, do jak najefektywniejszego gospodarowania funduszem akumulacji i istniejącym majątkiem produkcyjnym, do doskonalenia i reformowania systemu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, do zdecydowanego przeciwstawiania się marnotrawstwu sił i środków i przerzucaniu skutków tego na społeczeństwo.

Partia musi więc szukać nieustannie najskuteczniejszych w konkretnych warunkach metod postępowania pozwalających podnosić sukcesywnie i zauważalnie poziom spożycia (stopę życiową społeczeństwa) i realizować swoje cele programowe.

Główną zasadą nieantagonistycznej sprzeczności między potrzebami społecznymi a materialnymi możliwościami ich zaspokojenia jest dialektyczna jedność konsumpcji i akumulacji. Oznacza to niemożność rozwiązywania (przezwyciężania) tej sprzeczności kosztem jednej ze stron (wzrostu akumulacji kosztem obniżenia spożycia czy wzrostu spożycia kosztem obniżenia akumulacji).

Sprzeczność między potrzebami a produkcją ma charakter obiektywny i nie może być przezwyciężana żywiołowo. Żywiołowość w tej dziedzinie prowadziłaby tylko do zaostrzenia sprzeczności, a nie do złagodzenia jej. Musi ona być przezwyciężana w sposób świadomy, poprzez politykę partii marksistowsko-leninowskiej, która aktywizując różne czynniki rozwojowe bazuje na naukowej analizie prawidłowości rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Niedostrzeganie czy ignorowanie obiektywnej sprzeczności między potrzebami a produkcją, niepodejmowanie w porę lub stosowanie nieodpowiednich przedsięwzięć prowadzi nieuchronnie, jak wskazuje doświadczenie, do dysproporcji i napięć gospodarczych, do konfliktów społecznych.

W warunkach wysokiej dynamiki aspiracji klasy robotniczej i innych ludzi pracy, szybkiego wzrostu potrzeb społecznych i zmiany ich struktury, polityka społeczno-ekonomiczna partii musi zmierzać nie tylko do tworzenia coraz większych możliwości zaspokajania tych potrzeb, ale również do coraz aktywniejszego ich kształtowania zgodnie z celami budownictwa socjalistycznego, z socjalistycznym systemem wartości. Sprzeczność między potrzebami społeczeństwa a materialnymi możliwościami ich zaspokajania, determinowanymi osiągniętym poziomem rozwoju sił wytwórczych, mającą charakter uniwersalny a zarazem swoisty dla rozwoju socjalizmu, partia marksistowsko-leninowska rozwiązuje nie tylko poprzez kształtowanie odpowiedniej struktury produkcji (struktury rzeczowej produktu społecznego), ale również poprzez aktywne sterowanie powstawaniem i kształtowaniem się aspiracji i potrzeb zgodnie z socjalistyczną aksjologią, z socjalistycznym modelem czy wzorcem konsumpcji.

Ustalany przez PZPR program rozwoju społeczno-gospodarczego kraju nie jest mechaniczną sumą czy też wypadkową zróżnicowanych interesów poszczególnych klas, warstw i załóg pracowniczych; nie jest też wyrazem interesów społeczeństwa w ogóle (kategoria taka jest abstrakcją). Program partii musi zapewniać nadrzędność bieżących i perspektywicznych interesów klasy robotniczej, które są coraz bardziej zbieżne z długofalowymi interesami całego narodu. Uspołecznienie środków produkcji umożliwia zarówno realizację głównego celu gospodarki socjalistycznej, jak racjonalne kierowanie życiem gospodarczym w skali makro.

Racjonalizacja procesu wytwórczego i wszelkiej działalności gospodarczej z punktu widzenia poszczególnych podmiotów gospodarujących (racjonalność mikroekonomiczna) nie wystarcza tu. Dlatego właśnie w socjalizmie niezbędna jest racjonalizacja działania z punktu widzenia zasadniczych interesów klasy robotniczej jako klasy panującej.[17] Nadrzędność racjonalności makroekonomicznej jest więc obiektywną koniecznością rozwojową. Ogólnogospodarczy typ racjonalności zakłada konieczność harmonizowania przez partię interesów indywidualnych i grupowych z interesem ogólnospołecznym na bazie respektowania obiektywnych prawidłowości rozwoju społeczno-gospodarczego.

Na wyższym etapie rozwoju gospodarki socjalistycznej wzrasta wzajemna zależność racjonalności makroekonomicznej i mikroekonomicznej. Wynika to z procesu ujednolicania się gospodarki, komplikowania się więzi ekonomicznych i wzajemnego przenikania się różnych dziedzin życia gospodarczego. Osiąganie wysokiej racjonalności działania niemożli-

---

[17] Por. M. Krajewski: *Główne płaszczyzny budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego* [w] *Teoretyczne problemy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego.* Pod red. H. Białyszewskiego, KiW, Warszawa 1977, s. 196.

we jest bez ciągłego przezwyciężania obiektywnych sprzeczności ekonomicznych, bez świadomego dążenia partii do harmonizowania interesów klas i warstwa społeczeństwa i właściwie rozumianej jednolitości gospodarki socjalistycznej. W warunkach reformy gospodarczej przed partią wyłania się problem umacniania zdolności centrum do osiągania optymalnej racjonalności makroekonomicznej i coraz skuteczniejszego kojarzenia jej z wysoką racjonalnością mikro- i mezzoekonomiczną (przedsiębiorstw, branż i regionów). Bez doskonalenia kierowniczej roli partii w procesie integracji gospodarki socjalistycznej nie jest możliwe rozwiązanie tego problemu i urzeczywistnienie (wdrożenie) nowego typu racjonalności ekonomicznej, niezbędnego w rozwiniętej i reformowanej gospodarce socjalistycznej.

Formą przejawiania się sprzeczności między potrzebami, a produkcją, racjonalnością mikroekonomiczną, a racjonalnością makroekonomiczną jest partykularyzm zakładowy, branżowy i regionalny.

Partykularyzm zakałdowy wyraża się w bezwzględnym dążeniu kierownictw i załóg przedsiębiorstw do jak najkorzystniejszego dla siebie ukształtowania proporcji podziału wartości nowo wytworzonej (dochodu czystego), w preferowaniu interesów przedsiębiorstwa kosztem interesu ogólnospołecznego i ogólnogospodarczego.

W warunkach dominacji planowania o krótkim horyzoncie czasowym rodzą się postawy „przetargowe" załóg i kadr kierowniczych przedsiębiorstw wobec jednostek nadrzędnych.[18] Przedsiębiorstwa i inne organizacje gospodarcze ustalają łatwe zadania planowe i zabiegają o jak największe środki (ulgi, dotacje, przydziały, limity). Ukrywanie rezerw i zdolności produkcyjnych na etapie preparacji planu, a ujawnianie i wykorzystywanie ich na etapie realizacji planu obniża efektywność czynników produkcji, całego procesu gospodarowania. Znane w gospodarce zjawisko tzw. presji inwestycyjnej jako jeden z przejawów partykularyzmu zakładowego i branżowego wynika z niedoceniania roli, a co za tym idzie — niepełnego wykorzystania pozainwestycyjnych czynników wzrostu produkcji, takich jak usprawnienia techniczno-organizacyjne czy inne innowacje.

Partykularyzm zakładowy przejawia się także w niewykonywaniu przez przedsiębiorstwa zadań planowych w zakresie postępu technicznego i asortymentu produkcji (manipulowanie asortymentem z punktu widzenia li tylko rentowności dla przedsiębiorstwa), w stosowaniu preferencji ilościowych kosztem jakościowych, w osłabianiu reżimów technologicznych i dyscypliny finansowo-płacowej. Wszystko to godzi w intere-

[18] Analizuje je W. Baka: *Unowocześnianie systemu planowania ogólnogospodarczego. Elementy diagnozy* [w] *System funkcjonowania gospodarki socjalistycznej.* PWE, Warszawa 1973, s. 17 i n.

sy ogólnospołeczne, w interesy konsumentów i gospodarki narodowej, prowadzi do zachwiania równowagi rynkowej.

Partykularyzm zakładowy utrudnia zwiększanie wolumenu produkcji i polepszanie jej jakości, uniemożliwia lepsze dostosowanie jej struktury asortymentowej do struktury potrzeb i do efektywnego popytu ludności, powoduje wzrost kosztów produkcji i cen, a w konsekwencji — kapitałochłonności rozwoju gospodarczego.

Partykularyzm regionalny wyraża się w dążeniu władz wojewódzkich i innych władz terenowych do jak najkorzystniejszego dla swych jednostek terytorialnych ukształtowania proporcji w rozmieszczeniu sił wytwórczych, a głównie nakładów inwestycyjnych, bez względu na racjonalność makroekonomiczną, interes ogólnospołeczny. Stąd presja inwestycyjna różnych województw w warunkach niepełnego wykorzystania istniejących rezerw produkcyjnych i zasobów gospodarczych.

W działalności PZPR i w systemie funkcjonowania gospodarki socjalistycznej coraz ważniejszą rolę będzie odgrywać przezwyciężanie sprzeczności występujących między interesem ogólnospołecznym a wąsko pojmowanymi interesami zakładu (przedsiębiorstwa), branży czy regionu. Dlatego właśnie konieczne jest eliminowanie partykularnego sposobu myślenia i działnia. Świadomy, doświadczony i konsekwentny aktyw partyjny to wielka siła w walce z partykularyzmem.

Instancje i organizacje partyjne przeciwstawiają się realizacji partykularnych interesów kosztem interesu ogólnospołecznego, gdyż reprezentują szerszy punkt widzenia, dysponują bardziej wszechstronnymi informacjami i głębszymi powiązaniami społecznymi, wnikliwiej oceniają społeczne konsekwencje decyzji gospodarczych i administracyjnych.

Nieantagonistyczne sprzeczności interesów między poszczególnymi grupami społeczno-zawodowymi, dotyczące warunków pracy i płac, wpływu na władzę gospodarczą itp. przejawiają się bezpośrednio głównie w mikroskali, w przedsiębiorstwie. W skali makroekonomicznej sprzeczności te przejawiają się głównie pośrednio jako różne pretensje poszczególnych grup społeczno-zawodowych nie tyle do siebie nawzajem, co przede wszystkim do państwa socjalistycznego.[19] Na tym właśnie polega specyfika przejawiania się obiektywnych sprzeczności nieantagonistycznych, wiążących się ze stosunkami podziału panującymi w centralistycznym systemie nakazowo-rozdzielczym.

---

[19] Por. Wacławek: O partii..., s. 145; Dobieszewski: Obiektywne i subiektywne czynniki..., s. 128. Reforma gospodarcza zakładająca ograniczenie, a nawet likwidację funkcji mobilizująco-egzekwującej centrum, a umocnienie jego funkcji koncepcyjno-strategicznej, a w konsekwencji samodzielność przedsiębiorstw jako podmiotów gospodarujących może doprowadzić do zmiany tej specyfiki przejawiania się obiektywnych sprzeczności nieantagonistycznych wiążących się ze stosunkami podziału dochodu narodowego.

Państwo socjalistyczne jest głównym (największym lub jednym) dysponentem (właścicielem) środków produkcji, a co za tym idzie — głównym pracodawcą oraz dysponentem i dystrybutorem dochodu narodowego. Główny wpływ na państwo posiada partia, stąd też poszczególne klasy, warstwy i grupy społeczno-zawodowe starały się i jeszcze starają się uzyskać wpływ na partię i w samej partii, chcąc zagwarantować realizację swoich bieżących interesów.[20] Idzie tu szczególnie o wpływ na politykę społeczno-ekonomiczną partii, strategię i taktykę, skład osobowy jej szeregów i władz oraz inne elementy jej struktury. Ścisła więź z wielkoprzemysłową klasą robotniczą pozwala partii uniezależnić się od wpływów i nacisków innych warstw i grup społeczno-zawodowych i prawidłowo kojarzyć interesy wszystkich uczestników procesu gospodarowania.

Rola państwa socjalistycznego, jako największego właściciela środków produkcji (głównego pracodawcy) jest źródłem dwoistej roli pracowników w ogóle, a robotników w szczególności. Z jednej strony, każdy pracownik jest współgospodarzem państwowych środków produkcji z tytułu istnienia różnych instytucji demokracji socjalistycznej i uprawnień do udziału we współzarządzaniu przedsiębiorstwem, z drugiej jednak strony — każdy pracownik gospodarki socjalistycznej jest pracownikiem najemnym, utrzymuje się z płacy roboczej, nie zawsze może lub umie korzystać z uprawnień do współzarządzania przedsiębiorstwem. Ta dwoistość położenia społecznego jest źródłem ambiwalentności, sprzeczności jego świadomości społecznej; czuje się on zarówno współgospodarzem, jak pracownikiem najemnym, zarówno podmiotem procesu gospodarowania, jak jego przedmiotem.

Świadomość społeczna pracowników (robotników) w gospodarce socjalistycznej nie jest statyczna, wprost przeciwnie — ma charakter dynamiczny. Pogłębianie się procesu uspołecznienia środków produkcji powoduje ewolucję tej świadomości w kierunku dominacji elementów świadomości współgospodarza, podmiotu, a zanikania świadomości pracownika najemnego. Uspołecznienie środków produkcji nie jest aktem jednorazowym, łatwe i bezkonfliktowe; jest ono długotrwałym, złożonym, pełnym sprzeczności i konfliktowym procesem, w którym upaństwowienie jest zaledwie początkiem i wstępną przesłanką.

W przekształcaniu świadomości społecznej pracowników (robotników) gospodarki socjalistycznej niezbędna jest organizatorska i ideologiczna działalność partii marksistowsko-leninowskiej, zmierzająca ciągle do reprodukcji rozszerzonej sił społecznych mających świadomość wspólnoty interesów państwa i mas pracujących.

---

[20] Wacławek: O partii..., s. 146.

Zachodząca między obu rolami — współgospodarza i pracownika najemnego — sprzeczność powoduje, w warunkach niedostatecznej obfitości dóbr, istnienia klas i warstw społecznych oraz kierowania gospodarką socjalistyczną przez zawodowy państwowy aparat administracyjny, dalsze sprzeczności ogniskujące się w płaszczyźnie: państwo (pracodawca) — pracownicy (pracobiorcy). Siłą polityczną, która rozpoznaje i harmonizuje interesy, analizuje i przezwycięża cały splot tych sprzeczności społeczno-ekonomicznych jest właśnie partia marksistowsko-leninowska. Nakierowuje ona na bazie więzi z masami pracującymi działalność państwa na właściwe rozwiązywanie sprzeczności, na ścisłe kojarzenie interesów indywidualnych i grupowych z interesem ogólnospołecznym, głównie poprzez reformowanie systemu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej.

Jeżeli partia nie dostrzega tych sprzeczności, ignoruje je, lub przezwycięża je w sposób niewłaściwy, może dochodzić do zaostrzenia się sprzeczności, przekształcania się ich z nieantagonistycznych w antagonistyczne, konfliktowe. Napięcia w płaszczyźnie pracownicy—państwo nie mogą być likwidowane kosztem jednej ze stron: czy to pracowników czy to państwa.

Główną metodą likwidowania napięć w stosunkach między państwem (państwową administracją gospodarczą) a pracownikami, sprzeczności między interesami doraźnymi a perspektywicznymi jest rozwój demokracji ekonomicznej, tj. pogłębianie procesu uspołecznienia środków produkcji (faktyczny udział we współzarządzaniu, likwidacja przejawów centralizmu biurokratycznego itp.) i coraz sprawiedliwszy podział dochodu narodowego. Jeżeli partia nie rozwija i nie umacnia demokracji socjalistycznej w gospodarce, bezpośrednio w przedsiębiorstwach jako podmiotach gospodarujących, jeżeli osłabia kontrolę nad aparatem gospodarczym, to mogą powstawać i powstają żywiołowe tendencje do tworzenia się uprzywilejowanych grup społeczno-zawodowych, do powstawania napięć i konfliktów między załogami a kadrami kierowniczymi przedsiębiorstw, do wzrostu wąskogrupowej partykularności interesów, co w konsekwencji grozi dezintegracją gospodarki socjalistycznej.

Drugim zasadniczym rodzajem sprzeczności w gospodarce socjalistycznej jest sprzeczność wynikająca z naruszenia dialektyki tego, co obiektywne i tego, co subiektywne.[21] Napięcia społeczne i dysproporcje

[21] To, co obiektywne — to obiektywne prawidłowości rządzące zjawiskami i procesami ekonomicznymi; to, co subiektywne — to odbicie obiektywnych zjawisk i procesów w świadomości społecznej, to świadome i planowe działanie partii i społeczeństwa. O dialektyce tego, co obiektywne i tego co subiektywne pisze S. Widerszpil: *Podstawowe etapy i kryteria rozwoju społeczeństwa socjalistycznego* [w] *Teoretyczne problemy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego.* Pod red. H. Białyszewskiego, KiW, Warszawa 1977, s. 50—53.

gospodarcze mogą więc powstawać również w rezultacie błędów popełnianych przez rządzącą partię marksistowsko-leninowską w polityce społeczno-ekonomicznej wskutek subiektywizmu w programowaniu i realizacji budownictwa socjalistycznego w sferze ekonomicznej. Napięcia te i dysproporcje powstają również w wyniku absolutyzowania tego, co obiektywne i niedoceniania roli czynnika subiektywnego w rozwoju gospodarczym.

Wzrost sił wytwórczych jest na każdym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego szybszy niż rozwój stosunków produkcji. Rozwój bazy materialno-technicznej i kwalifikacji pracowniczych związny jest w coraz większym stopniu z intensyfikacją procesu gospodarowania. Niezbędne jest stałe doskonalenie nie tylko stosunków produkcji (stosunków własnościowych i systemu kierowania gospodarką), ale również stosunków podziału.

IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR zapoczątkował radykalne zmiany w systemie funkcjonowania gospodarki socjalistycznej. Objęły one zarówno system planowania i zarządzania, jak system stymulacji ekonomicznej i mają na celu uspołecznienie procesu kierowania i podniesienie racjonalności (efektywności) procesu gospodarowania, a co za tym idzie optymalizowanie rozwoju gospodarczego i lepsze zaspokajanie potrzeb społecznych.[22]

Z całą wyrazistością stanęło obecnie przed partią zadanie coraz skuteczniejszego rozwiązywania sprzeczności między tym, co obiektywne a tym, co subiektywne w rozwoju społeczno-gospodarczym, bowiem ten rodzaj sprzeczności staje się dominujący, a ich przezwyciężanie z pomocą właściwych metod i skutecznie decyduje zarówno o więzi partii z klasą robotniczą i innymi ludźmi pracy, jak o stopniu zwartości sił społecznych opowiadających się za socjalizmem i będących jego bazą.

Dialektyka tego, co obiektywne i tego, co subiektywne wymaga w gospodarce socjalistycznej zachowywania harmonii między postępem technicznym a postępem ekonomicznym i społecznym. Forsowanie postępu technicznego kosztem postępu społeczno-ekonomicznego i odwrotnie jest zawsze naruszeniem tej dialektyki. Bezwzględne forsowanie postępu techniczego jest poza tym wyrazem postawy technokratycznej decydentów różnych szczebli kierowania gospodarką.

Błędna jest koncepcja „determinizmu technologicznego" wyznawana

---

[22] „Podstawowym celem reformy jest zapewnienie wysokiej społecznej efektywności gospodarowania. Realizacja tego celu wymaga uspołecznienia planowania, tj. rozszerzenia udziału wszystkich środowisk społecznych w kształtowaniu programów rozwoju, stworzenia warunków do samodzielności i samorządności przedsiębiorstw działających na zasadach samofinansowania" (Uchwała IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR, Nakładem „Trybuny Ludu", Warszawa, lipiec 1981, s. 12).

głównie przez kręgi biurokratyczne i technokratyczne, według której postęp techniczny transformuje się samoczynnie (bez walki przeciwieństw) w postęp społeczny. Do postępu społecznego prowadzi nie technika jako taka, lecz — jak pisali K. Marks i F. Engels — „ruch realny, który znosi stan obecny".[23]

Doskonalenie polityki społeczno-ekonomicznej partii, oparcie jej na naukowych podstawach, uspołecznianie środków produkcji i reformowanie systemu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, kojarzenie postępu technicznego z postępem ekonomicznym — to zasadnicze przesłanki pomyślnego rozwiązywania sprzeczności między tym, co obiektywne a tym, co subiektywne w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Instrumentem walki nowego ze starym, sposobem ujawniania i rozwiązywania swoistych sprzeczności powstających w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego w socjalizmie jest krytyka i samokrytyka. W. Lenin wskazywał, że „praca na polu prawdziwego budownictwa — to stosowanie krytyki oraz jej treść".[24] Idzie tu więc o pozytywny, rzeczowy i praktyczny charakter krytyki skierowanej na usunięcie niedociągnięć i naprawienie błędów, a co za tym idzie — na przezwyciężenie sprzeczności. Rządząca partia marksistowsko-leninowska realizując dalekosiężne cele budownictwa socjalistycznego na każdym etapie rozwoju przykłada miarę tych celów do uzyskanych rezultatów. W ten sposób partia stając się pierwszym krytykiem status quo daje klasie robotniczej, społeczeństwu socjalistyczną płaszczyznę tej krytyki i perspektywę rozwiązania nabrzmiałych sprzeczności.[25]

PZPR przywiązuje dużą wagę do swobody i rozwoju krytyki, która jest nie tylko instrumentem przezwyciężania konkretnych sprzeczności rozwojowych, ale również jedną z form świadomego aktywnego udziału ludzi pracy w budownictwie socjalistycznym, w zarządzaniu gospodarką socjalistyczną.[26]

Krytyka i samokrytyka odgrywają ważną rolę zarówno w działalności partii, jak w funkcjonowaniu aparatu państwowego; przeciwdziała subiektywizmowi w polityce społeczno-gospodarczej.

Harmonizowanie interesów ekonomicznych różnych grup społeczno-zawodowych, zespalanie w jeden nurt budownictwa socjalistycznego

---

[23] K. Marks, F. Engels: *Ideologia niemiecka. Dzieła*, tom 3. KiW, Warszawa 1961, s. 38.

[24] W. Lenin: *Nasza sytuacja zewnętrzna i wewnętrzna a zadania partii. Dzieła*, t. 31, Warszawa 1955, s. 433.

[25] T. M. Jaroszewski: *Kierownicza rola partii w warunkach intensywnego rozwoju*. „Nowe Drogi" 1971, nr 3, s. 121.

[26] Por. w tej sprawie *Uchwałę IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR*. Nakładem „Trybuny Ludu", Warszawa, lipiec 1981, s. 6, 8 i 9.

różnych cząstkowych aspiracji, działań i inicjatyw, kojarzenie racjonalności makroekonomicznej z racjonalnością mikroekonomiczną odbywa się dzięki nie tylko działalności politycznej i organizatorskiej partii, ale również dzięki jej działalności ideologicznej. Budownictwo socjalistyczne stanowi bowiem jedność procesów ekonomicznych, politycznych i ideologicznych. Partia uogólnia doświadczenia mas pracujących, twórczo rozwija naukę marksizmu-leninizmu i na tej podstawie wytycza program zawierający ekonomiczne i polityczne cele i środki działania, które wnosi do mas poprzez działalność ideologiczną i wychowawczą. Internalizacja przez masy pracujące systemu wartości ideologii socjalistycznej z jej humanizmem, patriotyzmem i internacjonalizmem umożliwia powstawanie silnej więzi jednoczącej społeczeństwo socjalistyczne wokół realizacji wspólnych celów i zadań i jest ważnym impulsem kształtowania się wyższej społecznej motywacji pracy.

Coraz powszechniej wśród załóg pracowniczych kształtuje się świadomość związku pomiędzy pomyślnością indywidualną a postępem ogólnogospodarczym, świadomość tego, że postęp ogólnogospodarczy powinien przejawiać się w pomyślności indywidualnej i że pomyślność indywidualna nie może być osiągnięta bez odpowiedniego wkładu jednostki w pomyślność ogólnogospodarczą. Istotną rolę w tym zakresie odgrywa inicjowana i realizowana przez PZPR edukacja ekonomiczna załóg zakładów produkcyjnych. Faktem jest jednak, że wiedza ekonomiczna jest wciąż niedostatecznie upowszechniana i wykorzystywana w szerokich kręgach społeczeństwa. Idzie o coraz lepsze i powszechne zrozumienie mechanizmów i skutków działania praw ekonomicznych, rozwiązań reformy gospodarczej, a zwłaszcza ścisłej zależności między wydajnością pracy i realizacją planów gospodarczych a dobrobytem każdego obywatela.

Podstawowym zadaniem partii marksistowsko-leninowskiej w procesie budownictwa socjalistycznego jest wszechstronne poznanie i ocena klasowa sprzeczności interesów ekonomicznych, prawidłowe formułowanie interesów bieżących i perspektywicznych klasy robotniczej jako przewodniej siły narodu, trafne określanie interesów ogólnospołecznych i optymalne kojarzenie ich z interesami indywidualnymi i grupowymi.

Praktyka wykazała już niejednokrotnie, że zarówno przecenianie przez partię stopnia jedności interesów ekonomicznych uczestników procesu gospodarowania, jak niedocenianie procesów integracyjnych jest hamulcem rozwoju społeczno-gospodarczego. Pierwsze ułatwia aktywizację sił konserwatywnych, drugie natomiast opóźnia zaspokajanie dojrzałych potrzeb społeczeństwa i gospodarki socjalistycznej, powoduje zaprzepaszczenie niektórych możliwości rozwoju aktywności (inicjatywy) społeczno-produkcyjnej załóg i społeczeństwa, ograniczanie wyższej

społecznej motywacji pracy, hamowanie procesu tworzenia się nowych więzi ekonomicznych między podmiotami gospodarującymi i nowego typu regulatorów życia gospodarczego w postaci różnorodnych instytucji demokracji ekonomicznej.[27]

Brak sprzeczności antagonistycznych stwarza obiektywne możliwości integracji społeczeństwa i gospodarki socjalistycznej. Integracja ta jest jednak wynikiem działania nie tylko obiektywnych praw socjalizmu, ale również czynnika subiektywnego — partii i państwa socjalistycznego. Zmiany w stosunkach ekonomicznych nie następują automatycznie, lecz pod wpływem świadomej działalności partii marksistowsko-leninowskiej, która kierując się metodą dialektyczną odkrywa sprzeczności, organizuje i ukierunkowuje wysiłki załóg produkcyjnych, kadr kierowniczych przedsiębiorstw i różnych szczebli zarządzania gospodarką socjalistyczną na ich rozwiązywanie. Partia wybiera moment, kiedy dojrzewają warunki do ich przezwyciężania.

Faktu wpływania partii na proces rozwoju społeczno-gospodarczego i rozwiązywania sprzeczności interesów nie należy rozumieć w sensie subiektywistycznym. Subiektywizm w tej dziedzinie — jak dowodzi dotychczasowe doświadczenie — rodzi skomplikowane dysproporcje gospodarcze, napięcia społeczne, konflikty i inne zjawiska utrudniające i hamujące rozwój budownictwa socjalistycznego.[28] Również w socjalizmie zanim powstanie obiektywna możliwość rozwiązania określonych sprzeczności, muszą dojrzeć przesłanki i wykształcić się metody ich rozwiązywania. Istota rzeczy polega na tym, że nie jest to proces żywiołowy; rozwija się on zgodnie z obiektywną dialektyką, ale podlega kontroli partii.

Na obecnym etapie budownictwa socjalistycznego wzrasta stopień skomplikowania zjawisk i procesów społeczno-ekonomicznych, a także stopień zróżnicowania działań, potrzeb, aspiracji, oczekiwań i interesów ekonomicznych na gruncie wspólnoty interesów podstawowych, perspektywicznych. Świadomość tego towarzyszy partii w jej działalności polityczno-organizatorskiej i ideologicznej.

Dla prawidłowej oceny przez partię poszczególnych okresów rozwoju, konkretyzowania celów i zadań budownictwa socjalistycznego w sferze ekonomicznej ważne jest rozróżnianie w całym skomplikowanym

---

[27] Por. A. Dobieszewski, A. Owieczko: *Rola PZPR w kierowaniu procesami budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego* [w] *Teoretyczne problemy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego*. Pod red. H. Białyszewskiego, KiW, Warszawa 1977, s. 102; Dobieszewski: Obiektywne i subiektywne czynniki..., s. 128.

[28] Piszą o tym Dobieszewski, Owieczko: *op. cit.*, s. 102; Dobieszewski: Obiektywne i subiektywne czynniki..., s. 128.

splocie sprzeczności interesów — sprzeczności głównych i drugorzędnych, sprzeczności zasadniczych i pochodnych.

Dostrzeganie sprzeczności głównych, odgrywających decydującą rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym, i drugorzędnych pozwala partii marksistowsko-leninowskiej określać trafnie zadanie klasy robotniczej, wysuwać właściwe hasła mobilizujące załogi pracownicze do realizacji celów polityki ekonomicznej. Partia jako „kolektywny logos” powinna na każdym etapie rozwoju umieć z całokształtu zadań wyodrębnić kolejne ogniwo główne, uchwycenie którego umożliwia pociągnięcie całego łańcucha pozostałych zadań. Rozróżnianie sprzeczności głównych i drugorzędnych, zdolność dostrzegania procesu narastania nowych sprzeczności, przekształcania się sprzeczności głównych w drugorzędne i odwrotnie, umożliwia partii uchwycenie głównego ogniwa rozwoju w danych konkretnych warunkach społeczno-ekonomicznych.

Rolę integratora różnych dziedzin życia gospodarczego, różnych interesów ekonomicznych może odgrywać jedynie partia klasy robotniczej, opierająca się w swej działalności na nauce marksizmu-leninizmu i ścisłej więzi z masami pracującymi, skupiająca w swych szeregach najaktywniejszych robotników wyznających cele i ideały socjalizmu, o dużym doświadczeniu politycznym i zaangażowaniu w budownictwo socjalistyczne, przodującą część inteligencji różnych zawodów oraz działaczy społecznych i gospodarczych.

PZPR jako przewodnia siła polityczna społeczeństwa polskiego programuje rozwój społeczno-gospodarczy, harmonizuje interesy ekonomiczne wszystkich uczestników procesu gospodarowania, kojarzy racjonalność makroekonomiczną z racjonalnością mikroekonomiczną, integruje różne dziedziny życia gospodarczego, mobilizuje załogi pracownicze przedsiębiorstw i kadry kierownicze gospodarki socjalistycznej do realizacji tego programu i kontroluje przebieg rozwoju gospodarczego kraju. Gdyby została osłabiona rola partii jako czynnika świadomie kształtującego, sterującego rozwojem gospodarczym w kierunku socjalistycznym, to nieuchronnie musiałyby pojawić się napięcia, dysproporcje i perturbacje w sferze ekonomicznej, a w rezultacie tego — zahamowanie tempa rozwoju, tendencje destruktywne i dezintegracyjne, anarchizujące więzi ekonomiczne, prowadzące do atomizacji gospodarki socjalistycznej.

РЕЗЮМЕ

На продвинутом этапе строительства социализма усложняются общественно-экономические явления и процессы. Вместе с тем растет роль комплексности и гармоничности развития страны. Преодоление противоречий между групповым и личным и, с другой стороны, общественным интересом, равно как и других объективных противоречий, сочетание развития разных областей хозяйственной

жизни и интеграция социалистической экономики становятся все более значимой формой политического руководства народным хозяйством, осуществляемого правящей марксистско-ленинской партией.

Преодоление частных (заводских, отраслевых и региональных) эгоизмов, частных интересов общественных и профессиональных групп, а также центробежных сил и тенденций, ведущих к дезинтеграции общества и народного хозяйства, позволяет партии полнее и быстрее осуществлять принципы социалистического строительства.

Особое значение в этом контексте приобретает научный диагноз сущности, характера и динамики потревностей, стремлений и интересов всех участников экономического процесса.

Опыт показывает, что как переоценка партией степени единства экономических интересов отдельных классов и слоев общества и профессиональных групп, так и недооценка интегрирующих процессов становятся тормозом общественно-экономического развития. Первое способствует активизации консервативных сил, второе приостанавливает удовлетворение возникших общественных и экономических потребностей, приводит к упущению некоторых возможностей развития общественно-производственной активности (инициативы) рабочих коллективов и руководящих кадров, ограничению высшей общественной мотивировки труда, торможению процесса образования новых экономических связей между единицами народного хозяйства и нового типа регулятогов экономической жизни в виде разных институции экономической демократии.

Отсутствие антагонистических противоречий создает объективные возможности интегрирования социалистической экономики, которое, однако, является результатом действия не только объективных законов социализма, но и субъективных факторов: партии, социалистического государства и других организаций. Изменения в экономических отношенях не возникают автоматически, а под влиянием сознательной деятельности правящей марксистско-ленинской партии. Руководствуясь диалектическим методом, партия обнаруживает противоречия, организует и направляет усилия государства, производственных коллективов и руководящих кадров в системе функционирования социалистической экономики на их преодоление.

Факт влияния партии на процесс общественно-экономического развития и преодоление противоречий не следует понимать в субъективистическом смысле. Субъективизм (и волюнтаризм) в этой области прождает сложные экономические диспропорции.

Собственно экономические взгляды Каменьского не имели — и не могли общественные конфликты и другие деструктивные явления, осложняющие и тормозящие социалистическое строительство. Также и в социализме, прежде чем возникнет объективная возможность преодоления противоречий, должны созреть предпосылки и сформироваться методы такого преодоления. Суть вопроса сводится к тому, что этот процесс не должен быть стихийным; он должен развиваться сегласно объективной диалексике и управляться политико-экономическим центром, каким является марксистско-ленинская партия.

Для правильной оценки партией отдельных этапов развития, конкретизации целей и задач социалистического строительства в области экономики существенно различать во всем сложном переплетении противоречий интересов — противоречий главных и второстепенных, основных и вторичных. Когда слабеет роль партии как фактора, сознательно и активно, научными методами формирующего (программирующего и контролирующего) общественно-экономическое развитие в социалистическом направлении, неизбежно появляются напряжения,

диспропорции и осложнения в области экономики, а впоследствии — торможение развития или регресс, деструктивные и дезинтегрирующие тенднеции, анархизация экономических связей, приводящая к атомизации народного хозяйства и снижению его рациональности во всех масштабах.

SUMMARY

Socio-economic phenomena and processes become more complicated at the higher stage of the building of socialism. The role of the complexity and harmony of the country's is growing. To overcome discrepancies between individual and group interests and those of general social character as well as objective contradictions, to harmonize the development of different domains of the economic life, to integrate the socialist conomy become a more and more important form of the political control yielded by the ruling Marxist-Leninist party as regards the national economy.

The overcoming of particularisms (of institutional, trade and regional character), group and professional egoism as well as decentralizing tendencies which desintegrate society and the socialist economy, makes it possible for the party to accomplish the goals of the building of socialism more fully, and faster.

In this context, the scientific analysis of the substance, character and dynamics of the needs, aspirations and interests of all the participants in the process of managing the country's economy becomes more important.

As it is proved by experience, the party's-over-estimating of the unity of the economic interests of social classes and strata and professional groups, and under--estimating of the integrative processes become a check in socio-economic development. The former activates conservative forces, whereas the latter slows down the satisfaction of mature needs of society and socialist economy, it results in wasting some of the possibilities of the development of socio-productive activity (initiative) of the managing personnel and, in limiting the higher social motivation of work, in checking the process of forming new economic ties between the managing subjects and the new type of regulators of the economic life in the form of various institutions of economic democracy.

With no antagonistic discrepancies, there are objective possibilities of the integration of the socialist economy. However, this integration is the result of the influence of not only objective rules of socialism but also the subjective factors — the party, the socialist state and other organisations. Changes in economic relations do not ensue automatically, but under the influence of the conscious activity of the ruling Marxist-Leninist party, which, following the dialectical method, reveals the contradictions, organizes and steers the efforts of the state, of the personnels of production, as well as of the managing staffs of various branches of the system of the functioning of the socialist economy in the direction of working out those discrepancies.

The fact of the party's influencing the process of socio-economic development, and the fact of overcoming the clashes of interests should not be understood in a subjectivistic sense. Subjectivism (and voluntarism) in this sphere gives rise to complex economic disproportions, social tensions and conflicts, and other destructive phenomena hindering and checking the development of socialism. It is also in socialism that prerequisites must get ripe, methods of solving definite contradictions must be created before there appears an objective possibility of solving those contradictions. The crux of the matter is that this process should not be a spon-

taneous one; it must develop in agreement with the objective dialectic and must be steered by the political-economic centre which is the Marxist-Leninist party.

For the party's proper appreciation of particular stages of development, substantiation of the goals and tasks of the building of socialism in the economic sphere, it is important to differentiate between the major and secondary contradictions, principal and derived ones in the whole entanglement of the contradictions of interests.

When the role of the party as a factor consciously and actively creating (programming and controlling) the socio-economic development in a scientific manner in the direction of socialism is growing weaker then there inevitably appear tensions, disproportions and perturbations in the economic sphere and as a result of this — a set-back in the development, or regress, destructive and desintegrative tendencies which bring about anarchy to economic ties, lead to the atomization of the socialist economy and reduce its rationalism on macro-, mezzo-, and micro-scales.